

„Nevelhettem volna magamat simulékonyabb emberré”. Telihay Péter: *Molière. Képmutatók cselszövése*, 2006

TÁBOROSI MARGARÉTA

Az előadás színházkulturális kontextusa

„A lázadás, tudod, a művészember keresztje. Mert kiből is lesz művész? Abból az emberből, akinek alapvetően baja van a világgal” – nyilatkozta Kovács Frigyes a *Molière – Képmutatók cselszövése* című előadás bemutatója kapcsán.¹ 2006 tavaszán a közélet és a fikció eseményei egymásra íródtak Szabadkán. A produkció próbafolyamatával egyidőben Kovács a Népszínház Magyar Társulatának művészeti igazgatójaként egy „abszurd dráma” főszereplője lett. A premier szinte egybesett botrányos leváltásával. A kiteljesedése csúcán lévő színházi társulat éléről egy hónappal az évadzárás előtt menesztették. A színház főigazgatónöje – a városi hatóságok kérésére – még mandátumának lejártá előtt írta ki helyére a pályázatot, és ez nyílt konfliktust eredményezett az önkormányzat és a társulat között.

Kovács Frigyes, az első Újvidéken végzett színészgeneráció tagja ekkor már közel harminc éve próbálta ráébreszteni a Vajdaság magyar nemzetiségű döntéshozóit arra, milyen jelentős hatása van a színháznak a tartományi magyarság identitásának megerősítése szempontjából. 1978-ban alapította meg Hernyák Györggyel a Tanyaszínház nevű, magyar nyelven játszó, falujáró vándorszínházat, amikor még semmilyen magyar érdekszervezet, párt vagy civil egyesület nem működött az akkori Jugoszláviában. Épp ezért érezte szükségét annak, hogy az előadásokkal járó gyülekezési alkalmak során közösséggé formálja a magyar nemzetiségű

polgárokat a lakosság számukat tekintve zsugorodó falvakban és tanyasorokon.² Ljubiša Ristić szabadkai igazgatói kinevezése³ után két évvel, 1987-ben Kovács a Vajdasági Színművészek Egyesületének támogatásával indította el a Tájszínházat Topolyán. Az alapítótagok elmondása szerint az intézmény létrehozását a hiányérzetük motiválta, mivel a szabadkai Népszínház, melynek feladata többek között a tájolás lett volna, inkább az országos szintér felé orientálódott, elhanyagolva a vajdasági kistelepüléseket.⁴ A Tájszínház együttese mindössze egyetlen előadást mutatott be – mely csak hét-nyolc játékalkalmat élt meg – majd támogatás hiányában megszűnt. Kovács, aki az első vajdasági magyar pártnak, a VMDK-nak is alapító tagja volt,⁵ 1994-ben felvetette a Kosztolányi Dezső Színház megalapításának ötletét,

² Lásd OLÁH Tamás, „The Self-Definitions of the Hungarian Minority in Vojvodina in the Performances of the Tanyaszínház (Grange Theatre)”, *Theatron* 17, 4. sz. (2023): 53–61, doi: [10.55502/the.2023.4.53](https://doi.org/10.55502/the.2023.4.53).

³ Lásd OLÁH Tamás, „»E tér lesz otthonom«: Kollektív identitásképzés Ljubiša Ristić *Madách-kommentárok* (1985) című rendezésében”, in *A szerb-magyar kulturális kapcsolatok történetéből 3. / Iz istorije crpsko-mađarskih kulturnih veza 3.*, főszerk. FARAGÓ Kornélia, 243–257 (Újvidék: Szerb Matica, Irodalom- és Nyelvtudományi Osztály, 2023), 243–244.

⁴ b-e, „Tájszínház-vándorszínház”, *Magyar Szó*, 1987. nov. 17., 15.

⁵ LUKÁCS Melinda, „A király komédiása és a hatalmi harcok”, *Képes Ifjúság*, 2006. máj. 17., 16.

¹ KREKITY Olga, „...lelkében mi gondolat lakik...”, *Hét Nap*, 2006. nov. 29.

hogyan az új intézmény „a hagyományos magyar színjátszás mentsvára” lehessen.⁶ A megvalósítást a politikai döntéshozók végül Soltis Lajosra bízták, de miután Soltis Magyarországra emigrált, mégis Kovácsnak kellett tovább kilincselnie, hogy 1994 októberében végre megnyílhasson az új, városi alapítású kamaraszínház, az ország harmadik magyar nyelven játszó hivatásos színháza. Ám nagy álmát, a Délvidéki Magyar Nemzeti Színház létrehozását végül nem sikerült megvalósítania. „Szükség van a Délvidéki Magyar Nemzeti Színházra a vajdasági magyar ember önbecsülése, ittmaradása, megmaradási szándékának erősödése miatt. A nemzeti színháznak kisugárzása van” – nyilatkozta még leváltása után is.⁷

Kovács Frigyes 1997 szeptemberében választották meg a Népszínház Magyar Társulatának vezetőjévé, és mindössze három színesszel kezdte meg a társulatépítést. (Ljubiša Ristić igazgatása, és az összevont szerb-magyar, multikulturális együttes tíz évig tartó fennállása alatt a magyar nemzetiségű színészek jelentős része elhagyta a színházat.) Kovács átgondolt koncepcióval és odafigyeléssel közösséget kezdett építeni, és fiatalokat szerződtetve 17 főre duzzasztotta a társulatot.⁸ (Így került az intézménybe G.

Erdélyi Hermina, Kalmár Zsuzsa, Katkó Ferenc, Mess Attila, Pesitz Mónika, Ralbovszki Csaba, Pálfi Ervin és Szőke Attila, akik később a társulat meghatározó színészegységeivé váltak.) Társulatvezetői indulása után egy évvel heves vitát váltott ki Gubás Jenő, nyugalmazott fogorvos írása, mely *Nemzetvesztés, avagy a jugoszláviai magyar értelmiség árulása* címmel jelent meg a Magyar Szó napilapban, és a Népszínház műsorpolitikáját vette górcső alá. A téma kapcsán a Városi Könyvtár olvasótermében egy vitaestet is tartottak a Szabad Líceum keretei között.⁹ (A Magyar Társulat vezetője és művészei mellett meghívott vendégként jelen volt Siflis Zoltán községit¹⁰ művelődési titkár, a Népszínház igazgatóbizottságának későbbi el-

ha nyomaszt valami. Igazgató koromban egyfolytában nyomasztott a felelősség. [...] Nem szerettem, de kénytelen voltam csinálni, mert nem volt más. Felnőtté kellett válni hirtelen színházcsinálás tekintetében.” HUSNYÁK Andrea, „Kovács Frigyes, színész”, *Szubjektív*, Pannon RTV, 17. perc, hozzáférés: 2024.05.01,

<https://pannonrtv.com/tv/szubjektiv/szubjektiv-kovacs-frigyes-szinesz>.

⁹ A Szabad Líceum fontos rendezvénysorozat volt Szabadkán, melyet a háborútól sújtott kilencvenes években Vajda Gábor indított el és vezetett. Elsősorban irodalmi esteket, író-olvasó találkozókat tartottak. L.M. [LUKÁCS Melinda], „Írók és olvasók találkozóhelye”, *Magyar Szó*, 2023. szept. 7., hozzáférés: 2024.05.01,

<https://www.magyarso.rs/kultura/a.295304/Irok-es-olvasok-talalkozohelye>.

¹⁰ Ez a kifejezés a magyarországi terminológiában a járásnak felelne meg. Általában egy várost és a hozzá tartozó kisebb településeket magába foglaló közigazgatási egységet jelöl.

⁶ BRESTYÁNSZKI BOROS Rozália, *Decennium: A szabadkai Népszínház Magyar Társulata 1995/1996–2004/2005* (Újvidék: Forum Könyvkiadó, 2005), 12.

⁷ MIHÁLYI Katalin, „Szenvedély és minőség”, *Magyar Szó*, 2006. jún. 24–25., 11.

⁸ „Nem voltak 10–20–30 évvel idősebb kollégák, akikhez lehetett volna igazodni, valamiféle útmutatást kérni adott esetben vagy a dilemmáimmal lehetett volna kihez fordulni. Az előttem lévő generáció addigra elment, eltűnt, meghalt. Ez egy stresszes állapot volt, amikor rájöttem, hogy vezetői feladatot kell vállalni. Hogy ezt el kell vállalni! Nem szívesen vállaltam. Én tulajdonképpen nem szeretek igazgató lenni, mert nem szeretem,

nöke is.)¹¹ Gubás nem a színházi előadások színvonalát minősítette negatívan, hanem a repertoárt, amelyből hiányoztak a magyar drámaművészet alkotásai, és szerinte nem kötődött kellőképpen a magyar kultúrához és hagyományokhoz.¹² A szerző bírálta, hogy a külföldi írók műveiben szó sincs a magyarság gondjairól „pedig többször elhangzott már különböző fórumokon, hogy csak azzal tudunk hatni a világban, ami a mienk: a mi valóságunkból, a mi életünkéből szervesen kihajló.”¹³ A felszólalók szerint a hivatásos vajdasági színházigazgatók példát vehetnének a régió amatőr színjátszó csoportjaitól, ezek az egyesületek ugyanis magyar szerzők műveinek a bemutatását tartják elsődleges feladatuknak, betöltve azt az űrt, amit a hivatásosok elmulasztanak.¹⁴ A vitaest érzé-

¹¹ sz. n., „Szabad Líceum-est: (A szabadkai színház műsorpoltikájáról)”, *Magyar Szó*, 1999. okt. 9, 9.

¹² Felszólalásában azt járta körül, hogy „Thalia papjai az egyetemes magyar kultúra révén mennyire tudják a jugoszláviai magyar kisebbségben erősíteni a nemzeti öntudatot, az anyanyelv szeretetét, mennyire szolgálják megmaradásunkat, a lakosság művelődését és mindenképpen azt, hogy ezt a nemes feladatot mennyire tudatosan vállalják.” MIHÁLYI Katalin, „Mitől magyar a színház?”, *Magyar Szó*, 1999. okt. 22., 7.

¹³ „[F]urcsa, életképtelen és groteszk is ugyebár (álgroteszk), az a növény, amelynek gyökerei Németországba vagy Angliába nyúlnak, leveleit pedig a pesti aszfalton hajtja. Más az éghajlata, nem is beszélve a társadalmi berendezésről. Itt lenne már az ideje, hogy a színházi ember végre a saját fejével gondolkozzék, s ne miként az együgyű diák, a szomszédja kész gondolatát másolja dolgozatába!” idézi Gubás Jenő szavait tovább MIHÁLYI, „Mitől magyar...”, 7.

¹⁴ A vitaesten Kovács Frigyes nem értett egyet az állítással, mely szerint „csak mulattató kikapcsolódást” nyújtó színházat csinál-

kenyen érintette az újraalakuló szabadkai együttes alkotókedvét.

A Népszínház épülete az ezredfordulón már menthetetlen állapotban volt, évtizedek óta nem végeztek rajta állapotmegóvó munkálatokat. 2006-ban, az elmúlt évek produkcióihoz hasonlóan a *Molière – Képmutatók cselszövése* című előadást is a kamarateremben tervezték bemutatni, hiszen az életveszélyessé nyilvánított nagytermet már hosszú ideje csak raktárként használták.¹⁵ A próbák ugyan a tervek szerint kezdődtek meg, de az előadás feltétele az volt, hogy mobilissá tegyék a játszóhely nézőterét, s mivel a társulat nem kapta meg az önkormányzattól a megígért támogatást, az egykori Jadran mozi Ljubiša Ristić kezdeményezésére színházi előadások befogadására alkalmassá tett színpadán kellett újra beállítani a produkciót.¹⁶ (Egy évvel Telihay rendezésének bemutatója után le is bontották a Népszínház épületét, feltételezhetően ezért sem támogat-

nának. Ezt a színház repertoáron lévő előadásaival bizonyította: *Puskaporos hordó* (r: Péter Ferenc, 1998), *Örvendetes esemény* (r: Kovács Frigyes, 1998), *Tavli* (r: Ilia de Riska, 1998), *Zách Klára* (r: Hernyák György, 1999), *Te, Imre, itt valami ketyeg* (r: Hernyák György, 1999), *A zsenik iskolája* (r: Kovács Frigyes, 1999.). Mindössze két mulattató darab szerepelt a repertoáron, a *Hazudj inkább, kedvesem!* (r: Znamenák István, 1998) és a *Nostalgikus kabaré* (r: Kálló Béla, 1998).

¹⁵ „A nagyterem a tyúkól és a lerombolt disznóól szintjén van: beázik, omladozik, egyes szárazabb részei díszletraktárként szolgálnak... Ott nemhogy játszani nem lehet, de keresztülmenni is életveszélyes” – fogalmaz Hernyák György főrendező. Lásd MIHÁJLOVITS Klára, „A Vajdasági Magyar Nemzeti Színház megoldást hozhat?”, *Magyar Szó*, 2001. jún. 9., 7–10, 7.

¹⁶ m.k. [MIHÁJLOVITS Klára], „A valóság és a színpad párhuzama”, *Magyar Szó*, 2006. máj. 16., 15.

ták korábban a kamaraszínpad berendezésének módosítását és az ottani premiert.)¹⁷

Kovács Frigyes 2006-ig, két mandátumon keresztül maradt a Magyar Társulat élén, s ez idő alatt többször fordult a városvezetéshez a nehéz anyagi körülmények miatt.¹⁸ 2006-ban a szabadkai önkormányzat javaslataira az együttes élére Mess Attila színészt nevezték ki.¹⁹ A határozatot hivatalosan Ljubica Ristovski, a Népszínház igazgatónője hozta meg, és közölte az érintettel, valamint a társulattal, mely tiltakozásának adott hangot, és közleményben fordult a nyilvánossághoz.²⁰ A döntésről a Népszínház

¹⁷ TÓMÓ Margaréta, „Dráma: A pénznyelő: Csaknem húsz éve tart a Népszínház felújítása”, *Balk Magazin*, 2024.03.20, <https://balk.hu/2024/03/20/szabadkai-nepszinhaz-felujitas/>.

¹⁸ „Az előző bemutató, az *Emma* című produkció előirányozott költségvetésének csak a felét utalta át a szabadkai önkormányzat. A bemutatót úgy tudták megtartani, hogy Fekete Péter rendező hozzájárult a költségek fedezéséhez. Kirabolták pár hónappal előbb a színházat, utána kiégett az egyik helyiség, ám az önkormányzattól egyik alkalommal sem ajánlottak segítséget. Az Újvidéki Színház segítette ki a Népszínházat, az ő mikroportjaikat használták a *Charlie nénje* és a *Szulamit* című előadásokhoz. m.k. [MIHÁLYI Katalin], „A művész és a hatalom viszonya”, *Magyar Szó*, 2006. ápr. 22–23., 11.

¹⁹ Kucsera Géza polgármester Mess Attila kinevezését az elmúlt évek alatt megszerzett három közönségdíjjal, valamint a diákszínpad megszervezésével magyarázta. A társulat tagjai úgy érezték, nem tudnának Mess Atillával együttműködni.

²⁰ „A Magyar Társulat indokolatlannak tartja Kovács Frigyes művészeti vezető-társulatigazgató leváltását. Az utóbbi négy év a Magyar Társulat virágzásának időszaka, amikor számtalan szakmai elismerés – úgy belföldön, mint külföldön – igazolja, hogy mun-

igazgatóbizottságának elnökét sem tájékoztatták.²¹ Kovács Frigyes úgy nyilatkozott, hogy valóban volt egy beszélgetése az önkormányzat vezetőségével, amelynek során kifejtette, hogy „nem lehet színházat csinálni ilyen pénzelés mellett, és ha ez az áldatlan állapot folytatódik, kénytelen lesz lemondani,” ám nem adott írásba semmit, és így ez nem is tekinthető végleges álláspontnak.²²

Hernyák György, a társulat főrendezője szerint kész tények elé állították őket. Ami-

kánk eredményes, és az igaz úton járunk. A közönség szeretetét és támogatását is magunk mögött tudjuk. Az önkormányzat által új társulatigazgatónak kijelölt Mess Attila színész társulatigazgatói kinevezését a Népszínház Magyar Társulata egyhangúlag elutasítja. A társulat Kovács Frigyest tartja legitim vezetőjének” – áll a közleményben. Lásd MIHÁLYI Katalin és TÓMÓ Margaréta, „Kovács Frigyes vagy Mess Attila”, *Magyar Szó*, 2006. ápr. 28., 1.

²¹ „Megdöbbenéssel olvastam Kucsera Géza polgármester nyílt levelében (Pályázat társulatigazgatói posztra címmel, *Magyar Szó* 2006. május 10.), valamint Lovas Ildikónak, az önkormányzat művelődésügyi tanácsosának a Szabadkai Rádióban elhangzott interjújában tett kijelentését, amelyek szerint a magyar társulat igazgatója személyének kérdésében a január óta folyó egyeztetésekben velem, mint az igazgatóbizottság elnökével is egyeztetés történt. Ezekkel a kijelentésekkel kapcsolatban kénytelen vagyok egyértelműen leszögezni és a nyilvánosságot arról tájékoztatni, hogy ez az állítás nem igaz. Sajnálatos, hogy az alapító ilyen fontos kérdésekben sem mint az igazgatóbizottság elnökét, sem mint a Magyar Nemzeti Tanács művelődéssel megbízott tárcavezetőjét nem tájékoztattott szándékáról, és nem kezelt egyenrangú partnerként a megbeszélésekben.” SIFLIS Zoltán, „Nem tájékoztattak”, *Magyar Szó*, 2006. máj. 16., 15.

²² MIHÁLYI és TÓMÓ, „Kovács Frigyes...”, 15.

kor értesültek a döntésről, kompromisszumos megoldást próbáltak keresni Mezei Zoltán színész delegálásával.²³ Kucsera Géza polgármester először elutasította javaslatukat, majd „hosszú és kínos csata után” elfogadta azt.²⁴ A társulatvezető személye körüli vita sok belső feszültséget hozott felszínre,²⁵ s ezek egy részét a későbbiekben sem sikerült orvosolni.²⁶

Dramatikus szöveg, dramaturgia

Bulgakov irodalmi munkásságának közép-pontjában az 1920-as és 1930-as évek fordulóján a művész és a hatalom viszonya, összeütközésük, a gondolkodás és az írás szabadságának a kérdése áll.²⁷ „[É]letének legválságosabb évében”, 1929-ben kezdi el megírni Molière történetét. Ekkorra már szinte minden művét betiltják a

²³ „Az önkormányzat nem akarta Frigyes, mi nem akartuk a kollégát, ezért egy ponton úgy döntöttünk, hogy akkor nevezzen meg valakit a társulat. Ez a titkos szavazás – cédula, név stb. – szinte egyhangúlag az én nevemet dobta ki. Az egész hajcihőben én lettem a „kompromisszumos megoldás” – nyilatkozta Mezei Zoltán, a társulat jelöltje. Idézi ÖLBEI Lívia, „A főpap varázsgömbje”, *Vas Népe*, 2006. dec. 9., 14.

²⁴ Uo.

²⁵ sz. n. „Pályázat a társulatigazgatói posztra”, *Magyar Szó*, 2006. máj. 10., 15.

²⁶ Az az impulzív energia, amivel Kovács Frigyes a Népszínház magyar társulatát próbálta fejleszteni számos szakmai konfliktushoz vezetett. Magatartását az együttes tagjai is bírálták, s ez a későbbiekben teljes szakításhoz vezetett.

²⁷ ELBERT János, „A drámaíró Bulgakov”, in Mihail BULGAKOV, *Drámák*, ford. RAB Zsuzsa et alii, 425–441 (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971), 440.

sztalini diktatúra cenzorai.²⁸ A *Képmutatók* cselszövésében Molière-nek és társulatának a hatalommal való konfliktusa bontakozik ki. „A darab a »függés tragédiája«.”²⁹ Egy összeesküvés folytán Molière-ék elveszítik a kivívott pozícióikat, minden előnyt és kegyet, amelyben a király jóvoltából korábban részesülhettek. Az összeesküvés mögött egy titkosszolgálatként működő társaság áll, amely szinte önálló államként működik az államban. Kifürkészhetetlen céljaik érdekében eléri, hogy *Tartuffe* című drámája és bonyolult családi viszonyai miatt nem kívánatosá nyilvánítsák Molière-t, és eltávolítsák a király környezetéből. Ezzel gyakorlatilag száműzik Párizs művészeti életéből is. Amikor a cselszövők ráveszik az uralkodót, hogy vonja meg tőle pártfogását, az elkeseredett író tiltakozásul vádbeszédet mond XIV. Lajos ellen. Miközben saját fájdalma tör ki Bulgakovból, drámájában a művész és a hatalom örök konfliktusáról is fogalmaz. A hatalomról, mely az alkotó gondolattól tart a leginkább, és még csírájában el akarja fojtani azt. Molière hiába akarja elnyerni az uralkodó kegyét a társulata érdekében, az önkényuralom és a művészet lényege összeegyeztethetetlen.

A Népszínház produkciója nyolc jelenetből áll. Az előadást két felvonásban játsszák, egy-egy óra terjedelemben. A dráma első jelenete után a történet hét évvel később folytatódik, de a színpadon ezt az időugrást semmilyen módon nem jelenítik meg. Megtartják azonban a szöveg keretes szerkezetét, a színházat a színházban megjelenítő kezdő- és zárójeleneteket. Az előadás nyitányában Molière-t (Kovács Frigyes) a király tapsára várva, a kulisszák mögött láthatjuk, majd egyenesen az uralkodóhoz intézi szónoklatát: „A magas rang előtt meghajolni jó

²⁸ SZŐKE Katalin, „Bulgakov színművei: az egyén tragédiája és történelem groteszk finitora”, *Tiszatáj* 63, 8. sz. (2009): 98–104, 101.

²⁹ Uo.

mélyen kell” – mondja, majd „az ám!” felkiáltással a nézők felé fordul, és diszkrétén kikapcsol. ³⁰ Az előadás folytatásában tanúi lehetünk, ahogyan nem több mint öt-hat nap alatt elveszíti a feleségét, a király támogatását, az előadását betiltják, és elesik az udvarban játszás jogától is. Mivel az utolsó jelenetig nem látunk részleteket Molière saját rendezéseiből, így a többször emlegetett *Tartuffe*-ből sem, nem derül ki, hogy az miképpen becsmérelte az egyházat, csak a vádakkal szembesülünk. Az előadás végén a *Képzelt beteg* egy részlete játszódik le a szabadkai nézők szeme előtt. Kovács Frigyes az Argant alakító Molière szerepében a színpadon ájul el, és „a könyörtelen halál késedelem nélkül elragad[ja] őt.” ³¹

Az utolsó előtti jelenetében szólítja meg ismét közvetlenül a nézőket. Óvatosan, mintegy a saját, személyes helyzetére utalva kiszól a szerep mögül. A színház és a közélet párhuzamára utal ez a gesztus: egyszerre van jelen a vehemens, a társulata érdekeiért a városi hatalommal küzdő társulatvezető és a királlyal harcoló Molière. Jelentésteli mozzanat, hogy az eredeti szövegben szereplő „író” ³² szót Kovács „művészre” cseréli:

„Egész életemben csúsztam-másztam a lába előtt, és csak arra gondoltam, hogy ne tiporjon el. És most mégiscsak eltapos. Zsarnok!... [...] És miért? Ma reggel megkérdeztem tőle – miért? Nem értem... Azt mondtam neki: én, felség, gyűlölöm az ilyen eljárást, és tiltakozom. Engem ez sért, felség. Engedje meg... hogy tisztázzam a dolgot, vagy nem eleget hízelegtem talán? Vagy nem eleget csúsztam-másztam? Felség, hol talál még olyan talpnyalót,

mint Molière?... De miért is tettem mindezt, Bouton? A Tartuffe-ért. Azért alázkodtam meg. Ne alázkodj meg soha, Bouton! [...] Gyűlölöm a királyi zsarnokságot!... [...] Mit kellene még tennem, hogy bebizonyítsam, hogy féreg vagyok? De, felség, én *művész* vagyok, én érzek, én gondolkozom, és vegye tudomásul, hogy én tiltakozom!” ³³

A rendezés

Telihay Péter ³⁴ kiváló dramaturgiai érzékkel bontja ki a címszereplőnek a királlyal és az egyházzal való konfliktusát. Rendezése kitégítja Bulgakov Molière-paradoxát: „le kell menni kutyába ahhoz, hogy világos legyen, mégse lehet lemenni kutyába...” ³⁵ Ezzel párhuzamosan az udvari társulatvezető magánéleti sorscsapásainak, személyes családi tragédiájának történetét is rétegzetten jeleníti meg. Jó ritmusban vezeti színészeit a mind súlyosabb dilemmák felé.

Ugyan a rendező néhány esetben historizáló megoldásokkal él, mindvégig markáns jelekkel emeli be a fikció terébe a nézők jelenét és kortárs valóságát. La Grange, a színész számítógépen írja naplóját, Molière öltözője be van kamerázva, az ott zajló eseményeket egy tévé képernyőjén is figyelemmel követhetjük az első felvonás során. A cselekmény a Théâtre du Palais-Royal megjelentető tényleges színházi térben, a színpa-

³³ TELIHAY, *Molière – Képmutatók cselészövése*, 107. perc. Kiemelés tőlem – T. M.

³⁴ Telihay másodszor dolgozik a szabadkai Népszínház Magyar Társulatával (Spiró György *Csirkefej* című drámáját 2004-ben vitte színre).

³⁵ CSÁKI Judit, „Are You Lonesome Tonight?”, *Kisvárdai lapok*, 2007. jún. 27., hozzáférés: 2024.05.01,

https://kisvardailapok.theater.hu/?evfolyam=9&szam=7&cikk_id=2196

³⁰ TELIHAY Péter, *Molière – Képmutatók cselészövése*, Népszínház, 2006. előadásfelvétel, 3. perc.

³¹ BULGAKOV, *Drámák*, 242.

³² Uo., 231.

don, a színpalak mögött, az öltözőben és a nézőtéren is zajlik. A titkos társaság tagjait alakító színészek olykor a balkonokról, a földszinti széksorok mögül vagy a zsinórpadról kiabálnak közbe. Az utolsó jelenetben a Magyar Társulat sűgője, Kotroba Júlia is megjelenik a színen, és a *Képzelt beteg* bemutatása körül tevékenykedik. Önazonossága által tovább erősödik a kezdettől fogva reflektáltan működtetett „színház a színházban” helyzet.

A rendező a világitást dramaturgiai szempontból kulcsfontosságú pillanatok megerősítéséhez használja, és esetenként akár jelenet közben is megváltoztatja vele a tér dimenzióit. Molière és Madeleine keserű dialógusa közben például a reflektorok sorozatos kivonásával megszólalásonként szűkíti a teret: „Szörnyű ember vagy, félek tőled!”, „Megöregedtél, Jean-Baptiste, ősz a halántékd és örülsz a melegítő palacknak.”; „Ma léptem fel utoljára, elfáradtam.”; „Armandnak semmit nem szabad tudnia, megértetted?” Mind a négy mondat Madeleine szájából hangzik el, az egyre fogyó fény pedig azt szimbolizálja, hogyan tűnik el fokozatosan Molière mellől volt felesége, hű támogatója. Az Oltáriszentség Társaság Molière felett ítélkező ülése már szinte teljes sötétségben zajlik. Ez az előadás központi, leghosszabb jelenete. A fekete csuklyás alakok félelmet keltő hatását fokozza, hogy arcukat elem-lámpával világítják meg, s ezzel eltorzítják azt.

Fontos rendezői döntés, hogy Telihay a Napkirály szerepét színésznőre (G. Erdélyi Hermina) osztja. Olvasata szerint az uralkodó és a kitüntetett alattvaló kapcsolata egy romantikus viszonyhoz hasonlít leginkább.³⁶ A király az előadás egy pontján kegyesen vacsorára marasztalja a címszereplőt, a közös falatozás pedig félreérthetetlen szerelmi jelenetté fokozódik. (Sőt, este maga Molière vet ágyat Lajosnak!) Amikor a klérus nyomá-

³⁶ m.k., „A művész...”, 11.

sára az uralkodó mégis arra kényszerül, hogy betiltsa a *Tartuffe*-öt, mint becsapott, megcsalt kedves üti-veri csalódott tehetetlenségében Molière-t. A király mellett Párizs érsekét is színésznő (a hetvenöt éves Karna Margit) alakítja, aki azonban kortalan és nemtelen figurát formál a szerepből.

Színészi játék

Gerold László szerint „ebben a történetben, melyben a színlelés életforma, a színészek, kiknek életmódja az állandó szerepjátás, tudnak csak, ha kell, igazán őszinték” lenni.³⁷ Az előadásban a Népszínház Magyar Társulatának szinte minden tagja színre lép, s a szerep nagyságától függetlenül koncentrált jelenlét és kölcsönös figyelem jellemzi játékukat. A jelenetek között ők maguk díszleteznek át kollégáik számára, megteremtve a következő helyzet hangulatát.

G. Erdélyi Hermina XIV. Lajosként letisztult, pontos jelekkel mutatja meg az uralkodó lelki vívódásait és emberi gyarlóságait. Az udvari etikett konvencionális gesztusai mellé finoman becsempészi játékába a sértődöttség, a féltékenység és az aggodalom minőségeit. A humor sem hiányzik játékból: nemes egyszerűséggel kezeli, mikor kártyázás közben, a tisztes távolság megtartása érdekében át kell rohannia a trónja elé állított asztalon, és ezért minden jelenlévő térdre kell, hogy vesse magát. Emberi mivoltát mutatja meg a szerepnek, mikor lerogyva, síró hangon kiabálja kedvenc írója lába előtt, hogy be kell tiltania a darabját.

Pálfi Ervin (Moirron) első jelenetében egy zongora belsejéből mászik elő – ahonnan a Bűvész (Péter Ferenc) varázsszámát segítette –, majd szitkozódva egy palackba vizez. Az első pillanattól kezdve egy mindent elszenvedő, pitiáner karaktert formál meg. Szere-

³⁷ GEROLD László, „Hatalom és művészet: Mihail Bulgakov: *Molière*. Népszínház, Szabadka”, *Híd* 71, 2. sz. (2007): 106–107, 106–107.

pének nagyotmondó, de komoly cselekvésre képtelen mivoltát ragadja meg, mikor öngyilkossággal fenyegetőzve egy vékony, öszszegubancolódott madzagot ránt elő a zsebéből.

Vicei Natália Molière szövetségesét, egykori feleségét, Madeleine Béjart-t alakítja. Két jelenetében egy teljes női sorsot rajzol meg. Az elhagyott szeretőjét, aki belerokkan a titokba, hogy Armande nem húga, hanem lánya, így Molière vérfertőzést követ el, mikor feleségül veszi. Drámai erejű a halál közelségének érzékeltetése gyónásjelenetében, és az angyali könnyedség, mellyel Molière haláltusájakor a jelmezeit keresi.

A rettenhetetlen és legyőzhetetlen párbajhős szerepében Mezei Zoltán a bohócot, a kegyetlen katonát és a szoknyabolond férfi típusát sűriti. Emlékezetes a belépője, amikor minden lába elé kerülő kelléket fellök, ezzel komolytalanná téve önmagát. Az uralkodó és Molière vacsorájakor virtuóz pillangókés-forgatással felvezetett döfőmozdulatokkal „végzi ki” a csirkecombot. Feszélyezettségét merev tartással érzékelteti, de mozdulatait precízen poentírozza.

Karna Margit eszköztelenül, visszafogottan alakítja a mindenről tudó, ármánykodó érseket. Egy-egy szemöldökfelhúzással, erősebben hangsúlyozott szóval, kimért tartásával és a mondatai között jól beosztott csendekkel teremt feszültséget. Szőke Attila színházi krónikásként állandóan a színen tartózkodik, és jó szándékú megfigyelőként, rezonőrként támogatja a jeleneteket.

A harmadéves akadémiai hallgató, Béres Márta ebben az előadásban kap először lehetőséget. Hitelesen hozza Armande üde, szeszélyes és buja természetét. Mikor megtudja, hogy Molière valójában az apja, kétségbeesve és teljesen megsemmisülve a menekülést választja a szembenézés helyett, így adva drámai ívet karakterének.

Az „abszolút főszereplő” természetesen a Molière-t alakító Kovács Frigyes, aki a színpadon „önvallomást te[sz] [...] művészi elhi-

vatottságáról, élete értelméről. [...] Fájdalmas őszintesége döbbenetes, óriási erejű.”³⁸ Rendkívül széles érzelmi skálát jár be. Hősszerelmesként bújik fiatal kedveséhez, kegyetlen hidegséggel cseréli le szeretőjét, alázatos a királlyal és néhol félreérthetetlenül kéjes vele. Dühében egy mozdulattal kettőtöri sétabotját és gyámoltatlanná válik, mikor elhagyja az ereje. Végel László szerint a jelenetben, melyben Molière visszatekint művészi pályájára, Kovács Frigyes a saját tragédiájáról is beszél. „Ebben a történetben benne van a bácskai magyar értelmiség furcsa, az előző évtizedekhez szorosan kapcsolódó újabb másfél évtizedes története is.”³⁹

Színházi látvány és hangzás

A térben csak kevés díszletlem jelenik meg, de a látványért felelős Telihay Péter és Csík György igyekeznek maximálisan kihasználni játszóhely építészeti adottságait. A királyi fogadószoba, színházi kulisszák és templompince így a maguk egyszerűségében is grandiózusnak tűnnek. Az előadók a színház teljes terét használatba veszik. Az első és a második felvonás között a nézőtér és színpad helyet cserél egymással. A publikum a nyitányban a kulisszák mögül figyelheti a XIV. Lajosnak bemutatott előadórészletet, aki a valós nézőtérre helyezett trónon ül, miközben Molière társulata a tetszését próbálja elnyerni. A jobb sarokban egy sminkasztal található, mellette ruhaállvány jelmezekkel. A nézőtér felett egy hatalmas kereszt lóg. A bal sarokban találjuk La Grange asztalát, ahol az előadás nagy részében egy laptopon jegyzetel. A királyi fogadószobát a zsinórpadról leereszkedő hosszú, földig érő piros terítővel letakart asztal jeleníti meg. Az itt játszódó jelenetekben a fekete vasfüg-

³⁸ FRANYÓ Zsuzsanna, „Molière és Kovács Frigyes”, *Magyar Szó*, 2006. máj. 27–28., 11.

³⁹ VÉGEL László, „Miről szól Bulgakov története?”, *Családi Kör*, 2006. jún. 1., 9.

göny zárja szűkösebbé a teret. Jelzésszerű díszletelemekkel oldják meg a kastélyban játszódó képeket. A királyi trón pont olyan magas, hogy XIV. Lajos lelépve róla kényelmesen végig tudjon sétálni az asztalon. Az Oltáriszentség Társasága elemlámpával kelt félelmet, a színészek a fáklyákat és cigarettákat öngyújtóval gyújtják meg, és anakronisztikus módon a kardok mellett egy pisztoly is megjelenik. A napszemüvegek, hosszú bőrkabátok, szegecses övek és terepszínű ruhadarabok erős kontrasztban állnak a rizporos arcokkal és a fodros-csipkés, barokkot idéző jelmezekkel. Egy-egy kellék a szerepek attribútumainak megerősítésére szolgál: az uralkodó túlméretezett, királykék kehelyből iszik, mely képi formában utal státuszára. Moirron a búcsúlevelét egy régebbi előadás hatalmas plakátjának hátoldalára írja, így téve nagyzó szavait komolyan vehetlenné.

A zenei válogatás a könnyed, jazzes daraboktól kezdve, Nino Rota filmzenéin át, a barokk kórusműveken keresztül, az utolsó jelenet élöben előadott ütőhangszer-kíséretéig terjed. Elvis Presley *Are you lonesome tonight?* című száma felvételről szólal meg, ironikus felhangot adva Moirron hódításának. (Később a férfi el is zongorázza Armande-nak.) A rendező az egész terem akusztikáját kihasználja. Mikor az uralkodó végez vacsorájával vagy épp aludni tér, a láthatatlan cselédek hada a nézők feletti zsinórpádlástól a színház legtávolabbi pontjáig adja tovább az adott cselekvésre vonatkozó mondatot („A király befejezte a vacsoráját!”), így teremtve meg egy hatalmas, visszhangzó palota érzetét, s egyben azt a benyomást, hogy a fülelők és feljelentők mindig és mindenhol jelen vannak.

Az előadás hatástörténete

Bulgakov drámájának szabadkai színpadi változata Telihay rendezésének formanyelvi vívmányai és a rétegzett színészi alakítások okán is jelentős szakmai- és közönségsiker-

ként vonult be a vajdasági magyar színház-történetbe. Az előadás úgy is képes volt a közbeszéd tárgyává tenni a Magyar Társulat vezetőjének leváltását és annak kultúrpolitikai körülményeit, hogy közvetlen módon nem tematizálta azt.

Kovács Frigyes a címszerep megformálásért Pataki Gyűri-díjjal jutalmazták a 2005/2006-os évad legjobb vajdasági magyar színészi alakításáért. G. Erdélyi Hermina kapta 2006-ban a szabadkai Népszínház legjobb női főszereplőjének járó díját,⁴⁰ valamint az évad színésznője is ő lett a közönség szavazatai alapján. Karna Margitot a Határon Túli Magyar Színházak XIX. Fesztiválján a Kisvárdai Várszínház és Művészetek Háza díjával tüntették ki az előadásában nyújtott kiemelkedő teljesítményéért.

A Molière – Képmutatók cselészövése volt Kovács Frigyes utolsó előadása társulatvezetőként. 2023-ban, amikor többek között szabadkai munkásságának elismeréseként Szenteleky-díjban részesítették,⁴¹ az indoklásban kiemelték, hogy 1997-től újra felépítette a Népszínház Magyar Társulatát és visszahódította a nézőket.⁴² Az általa létrehozott együttes magja azóta is megmaradt. Az igazgatása alatt műsorra tűzött előadások Szerbiában és Magyarországon is jelentős szakmai sikereket értek el, rendszeresen

⁴⁰ Minden évben a vezetőség által felkért szakmai zsűri értékeli az évad alakításait.

⁴¹ sz. n., „Kovács Frigyesé a Szenteleky-díj”, *Magyar Szó*, 2023. szept. 21., hozzáférés: 2024.05.01,

<https://www.magyarso.rs/kultura/a.296073/Kovacs-Frigyese-a-Szenteleky-dij>.

⁴² A díj kapcsán adott interjúban a következőképpen fogalmazott: „A társulatvezetői korszakomat tartom a legsikeresebbnek az életemben. Ki merem azt jelenteni, lehet ennek ellentmondani, hogy a szabadkai Népszínház történetének a legjobb kilenc éve volt, amikor társulatvezető voltam.” HUSNYÁK, „Kovács Frigyes”, 4. perc.

jelen voltak a fontosabb regionális fesztiválokon is.⁴³ Az általa lerakott alapokon indult el Mezei Zoltán, a 2006-ban kinevezett új társulatvezető. Kovács Frigyes 2012-ig maradt társulati tag, majd az Újvidéki Művészeti Akadémia beszédtanáraként dolgozott nyugdíjaztatásáig.

Az előadás adatai

Cím: *Molière – Képmutatók cselészövése*. Bemutató dátuma: 2006.05.18. A bemutató helyszíne: Népszínház, Jadran színpad. Rendező: Telihay Péter. Szerző: Mihail Bulgakov. Társulat: A szabadkai Népszínház Magyar Társulata. Fordította: Karig Sára. Dízlettervező: Telihay Péter, Csík György. Jelmeztervező: Csík György. Rendezőasszisztens: Szilágyi Nándor. Súlyó: Kotroba Júlia. Ügyelő: Vrestyák Erzsébet. Fény: Flajsmán Róbert. Hang: Matlári Miklós. Színészek: Kovács Frigyes (Jean-Baptiste Pouquelin Molière, neves drámaíró és színész), Vicei Natália (Madeleine Béjart, színésznő), Béres Márta f. h. (Armande Béjart Molière, színésznő), Körmöci Petronella (Marianne Rivaille, színésznő), Szőke Attila (Charles de La Grange, színész, gúnynevének: Regiszter), Pálfi Ervin (Zacharie Moirron, neves hősszerelmes),

⁴³ 2003-ban a *Nem fáj!* (r. Ilan Eldad) a III. Pécsi Országos Színházi Találkozón és Határon Túli Magyar Színházak XV. Fesztiválján, 2005-ben a *Murlin Murlo* (r. Hernyák György) a Vajdasági Hivatásos Színházak 55. Szemléjén és Határon Túli Magyar Színházak XVII. Fesztiválján, 2006-ban a *Záróra* (r. Mezei Zoltán) a Határon Túli Magyar Színházak XVIII. Fesztiválján és a XVIII. Magyar Stúdiószínházi Fesztiválon, 2007-ben *Emma* (r. Fekete Péter) az 52. újvidéki Sterija Játékokon és a Vajdasági Hivatásos Színházak 57. Szemléjén, a *Molière – Képmutatók cselészövése* (r. Telihay Péter) pedig a Határon Túli Magyar Színházak XIX. Fesztiválján volt látható.

Ralbovszki Csaba (Philibert Du Croisy, színész), Csernik Árpád (Jean-Jacques Bouton, színházi kóppantó, Molière inasa), G. Erdélyi Hermína (L., az uralkodó), Mezei Zoltán/ Mészáros Árpád (Marquis d’Orsigni, „Félszemű” gúnyneven ismert párbajhős), Karna Margit (Marquis de Charron, Párizs érseke), Kálló Béla (Marquis de Lessaque, kártyás), Mess Attila (Az igazságos varga, udvari bolond), Péter Ferenc (Bűvész, zongorával), Szilágyi Nándor (Bartholomé atya, vándorprédikátor). Közreműködik: Szabó Cibolya Gábor, Kovács Károly, Fehér Attila.

Bibliográfia

- b-e. „Társínház-vándorszínház”. *Magyar Szó*, 1987. nov. 17., 15.
- BRETYÁNSZKI BOROS Rozália. *Decennium: A szabadkai Népszínház Magyar Társulata 1995/1996–2004/2005*. Újvidék: Forum Könyvkiadó, 2005.
- BULGAKOV, Mihail. *Drámák*. Fordította RAB Zsuzsa et alii. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971.
- CSÁKI Judit, „Are You Lonesome Tonight?”. *Kisvárdai lapok*, 2007. jún. 27. Hozzáférés: 2024.05.01.
https://kisvardailapok.theater.hu/?evfolya m=9&szam=7&cikk_id=2196.
- ELBERT János. „A drámaíró Bulgakov”. In Mihail BULGAKOV, *Drámák*, fordította RAB Zsuzsa et alii, 425–441. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1971.
- FRANYÓ Zsuzsanna. „Molière és Kovács Frigyes”. *Magyar Szó*, 2006. máj. 27–28., 11.
- GEROLD László. „Hatalom és művészet. Mihail Bulgakov: *Molière*. Népszínház, Szabadka”, *Híd* 71, 2. sz. (2007): 106–107.
- HUSNYÁK Andrea, „Kovács Frigyes, színész”, *Szubjektív*. Pannon RTV. Hozzáférés: 2024.05.01.
<https://pannonrtv.com/tv/szubjektiv/szubjektiv-kovacs-frigyes-szinesz>.
- KREKITY Olga. „...lelkében mi gondolat lakik...”. *Hét Nap*, 2006. nov. 29.

- L.M. [LUKÁCS Melinda]. „Írók és olvasók találkozhelye”. *Magyar Szó*, 2023. szept. 7. Hozzáférés: 2024.05.01. <https://www.magyarso.rs/kultura/a.295304/Irok-es-olvasok-talalkozohelye>.
- LUKÁCS Melinda. „A király komédiása és a hatalmi harcok”. *Képes Ifjúság*, 2006. máj. 17., 16.
- m.k. [MIHÁJLOVITS Klára]. „A művész és a hatalom viszonya”, *Magyar Szó*, 2006. ápr. 22–23., 11.
- MIHÁJLOVITS Klára. „A Vajdasági Magyar Nemzeti Színház megoldást hozhat?”. *Magyar Szó*, 2001. jún. 9., 7–10.
- MIHÁLYI Katalin és TÓMÓ Margaréta. „Kovács Frigyes vagy Mess Attila”. *Magyar Szó*, 2006. ápr. 28., 1.
- MIHÁLYI Katalin. „Mitől magyar a színház?”, *Magyar Szó*, 1999. okt. 22., 7.
- MIHÁLYI Katalin. „Szenvedély és minőség”. *Magyar Szó*, 2006. jún. 24–25., 11.
- OLÁH Tamás. „The Self-Definitions of the Hungarian Minority in Vojvodina in the Performances of the Tanyaszínház (Grange Theatre)”. *Theatron* 17, 4. sz. (2023): 53–61. doi: [10.55502/the.2023.4.53](https://doi.org/10.55502/the.2023.4.53).
- OLÁH Tamás. „»E tér lesz otthonom«: Kollektív identitásképzés Ljubiša Ristić *Madách-kommentárok* (1985) című rendezésében”. In *A szerb-magyar kulturális kapcsolatok történetéből 3. / Iz istorije crpsko-mađarskih kulturnih veza 3.*, főszerkesztő FARAGÓ Kornélia, 243–257. Újvidék: Szerb Matica, Irodalom- és Nyelvtudományi Osztály, 2023.
- ÖLBEI Lívia. „A főpap varázsgömbje”. *Vas Népe*, 2006. dec. 9., 14.
- SIFLIS Zoltán. „Nem tájékoztattak”. *Magyar Szó*, 2006. máj. 16., 15.
- sz. n. „Pályázat a társulatigazgatói posztra”. *Magyar Szó*, 2006. máj. 10., 15.
- sz. n. „Szabad Líceum-est (A szabadkai színház műsorpolitikájáról)”. *Magyar Szó*, 1999. okt. 9., 9.
- sz. n. „Kovács Frigyesé a Szenteleky-díj”. *Magyar Szó*, 2023. szept. 21. Hozzáférés: 2024.05.01. <https://www.magyarso.rs/kultura/a.296073/Kovacs-Frigyese-a-Szenteleky-dij>.
- SZŐKE Katalin. „Bulgakov színművei: az egyén tragédiája és történelem groteszk finto-ra”. *Tiszatáj* 63, 8. sz. (2009): 98–104.
- TELIHAY Péter. *Molière – Képmutatók cselszövése*. Népszínház, 2006. előadásfelvétel.
- TÓMÓ Margaréta. „Dráma: A pénznyelő: Csaknem húsz éve tart a Népszínház felújítása”, *Balk Magazin*. 2024. 03. 20. <https://balk.hu/2024/03/20/szabadkai-nepszinhaz-felujitas/>.
- VÉGEL László. „Miről szól Bulgakov története?”. *Családi Kör*, 2006. jún. 1., 9.